

Turcy meschetyńscy – historia i współczesność w Gruzji i innych państwach postradzieckich

Aleksandra Gryźlak

Po upadku Związku Radzieckiego w 1991 roku, natychmiast ujawniły się konsekwencje niesprawiedliwej polityki narodowościowej władz komunistycznych. Jedną z najbardziej przejmujących historii dotyczy losów narodowości deportowanych przez Józefa Stalina w 1944 roku do Azji Środkowej. Wśród nich znajdują się m. in. Tatarzy krymscy, Czecheni i wiele innych nacji. Niniejszy artykuł dotyczy Turków meschetyńskich – mniej znanych ofiar nie tylko deportacji w 1944 roku z Gruzji, ale także pogromów w Uzbekistanie w 1989 roku. Turcy meschetyńscy niemal od momentu deportacji walczą o prawo do powrotu do Gruzji. Udało się to jedynie niewielkiej grupie. Władze w Tbilisi są bardzo ostrożne w tej kwestii – kraj nadal boryka się z setkami tysięcy uchodźców z Abchazji i Południowej Osetii, problemami ekonomicznymi i bezrobociem. Społeczeństwo gruzińskie, w szczególności mieszkańcy regionu, z którego pierwotnie Turcy meschetyńscy zostali wysiedleni, jest raczej negatywnie nastawione wobec repatriacji. Obecnie Mescheci rozsiani są po całym terytorium Wspólnoty Niepodległych Państw. W niektórych miejscach odmawia im się podstawowych praw cywilnych (Krasnodar w Rosji), w innych żyje im się nieco lepiej (Azerbejdżan). Kwestia tożsamości i brak zdecydowanego i jednolitego przywództwa dodatkowo utrudnia ich sytuację.

Pochodzenie etniczne Turków meschetyńskich jest do dziś obiektem sporów historyków. Część źródeł przedstawia ich jako gruzińskie plemię Meschetów, które od połowy XVI wieku było poddawane procesowi islamizacji ze strony Imperium Osmańskiego. Inni badacze traktują ich jako grupę etnograficzną w ramach narodowości tureckiej, która w czasach średniowiecznych osiedliła się w południowej części dzisiejszej Gruzji i która od 1829 roku przestała być we władaniu Turcji.¹ Kwestia, co do której nie ma wątpliwości wśród badaczy jest zakres ziem na których żyli. Jest to obszar południowej Gruzji, obecnie rejon Samche-Dżawachetia, który swoim zasięgiem obejmuje 5 regionów: Achalczycki, Achalkalacki, Aspindzki, Adygejski oraz Bogdanowski.

¹ Szerzej o problemie pochodzenia Turków Meschetyńskich zobacz: Czerwonaja S., *The Problem of the Repatriation of the Meskhet-Turks. Appendix to the Fact-Finding Mission of the FUEN delegation to Georgia*, Flensburg, November 1998, http://www.cilevics.eu/minelres/min/meskh/FUEN_Meskh.htm (wejście 30 maja 2012) a także Yunusov A., *Meskhetian Turks: Twice Deported People*, Baku 2000, <http://www.osi.hu/fmp/html/meskone.html> (wejście 29 maja 2012).

Okres do 1921 r.

W 1829 roku, zgodnie z postanowieniami Traktatu Adrianopolskiego, rejon Samche-Dżawacheti został włączony w skład Rosji. Rozpoczęto masowe deportacje ludności muzułmańskiej do Turcji i proces zastępowania jej ludnością chrześcijańską.² Polityka ta miała na celu osadzenie obok strategicznej, południowej granicy Imperium, ludności „godnej zaufania”. Ruch narodowy Turków meschetyńskich narodził się w XX wieku i dość szybko się rozwijał – już w 1917 r. pojawiły się pierwsze koncepcje odrębności państwowej lub administracyjnej. Po upadku Imperium Rosyjskiego i przejściu władzy przez bolszewików region Meschetii stał się przedmiotem rywalizacji pomiędzy Gruzją, Turcją i Armenią. Zgodnie z podpisanym 3 marca 1918 roku Traktatem Brzeskim wszystkie siły rosyjskie miały wycofać się z Meschetii, a populacja tego regionu miała samodzielnie zdecydować o swojej przyszłości. W przeprowadzonych wkrótce potem wyborach większość mieszkańców Meschetii wypowiedziała się za przyłączeniem do Turcji, czego nie chciały zaakceptować Gruzja, Armenia i Rosja.³

30 listopada 1918 r. Turcja, znajdująca się w koalicji państw przegrywających wojnę, podpisała traktat, w wyniku którego wycofywała wszystkie swoje siły z południowego Kaukazu. Dzień wcześniej lokalni muzułmanie powołali Tymczasowy Rząd Meschetii i proklamowali powstanie Południowo-Zachodniej Republiki Kaukaskiej, którą ze względu na stolicę w mieście Kars, nazywano „Republiką Kars”. Na początku 1919 roku zaczął prace pierwszy parlament nowej republiki, który wkrótce uchwalił konstytucję i powołał rząd. Cały czas prowadzono walki z posuwającymi się w kierunku republiki wojskami gruzińskimi i ormiańskimi. W kwietniu 1919 r. siły gruzińskie dzięki wsparciu wojsk brytyjskich wkroczyły do regionów Achalkalackiego i Achalczyckiego i wkrótce opanowały całe terytorium Meschetii. 25 grudnia Parlament Gruzji nadał Meschetii autonomię oraz pozwolił mieszkającym tam muzułmanom na stanowienie lokalnego prawa.⁴ Na owe czasy była to bezprecedensowa decyzja, która pozwoliła na zażegnanie konfliktu i przyniosła stabilizację.

Turcy meschetyńscy w ZSRR

W lutym 1921 roku rozpoczęła się nowa, sowiecka era w historii tej narodowości. Polityka komunistycznego rządu Gruzji miała na celu neutralizację wpływów islamu. Szczególnie od lat 30., pod nadzorem Berii, realizowano plan powrotu muzułmańskich Meschetów do kultury gruzińskiej, na co reagowali raczej negatywnie i ostatecznie władze porzuciły jego realizację. W latach 1928-37 niemal wszyscy muzułmanie

---

² Sumbadze N., *The Problem of Muslim population of Southern Georgia: Prospects of Deportation and the Local Resistance*, www.policy.hu/sumbadze/osiipf.html (wejście 29 maja 2012).

³ Yunusov A., op. cit., s.6.

⁴ Ibidem, s. 9.

z Meschetii posiadający wyższe wykształcenie zostali aresztowani, a większość z nich została zamordowana w latach 1937-38 w różnych obozach koncentracyjnych.⁵

Trudno znaleźć dokładne przyczyny podjęcia przez Stalina decyzji o deportowaniu ludności muzułmańskiej z południowej części Gruzji. W ich przypadku nie można było odwołać się do motywu współpracy z Niemcami, gdyż Meschetia znajdowała się w odległości ok. 100 km od najdalszego miejsca gdzie dotarli Niemcy. Ponad 44 tys. Turków meschetyńskich walczyło podczas II wojny światowej w szeregach Armii Czerwonej. Argument zabezpieczenia się przed ewentualną agresją Turcji też wydaje się bezpodstawny, gdyż w tym czasie Ankara współpracowała już z koalicją antyhitlerowską.⁶ Bardziej prawdopodobne mogłoby się wydawać, iż to Moskwa planowała wykorzystanie ówczesnej słabości Turcji. Świadczyć o tym mogły ukazujące się w radzieckiej prasie w 1944 roku artykuły, mówiące o radzieckich prawach do terenów północno-wschodniej Turcji zamieszkałych przez gruzińską i inne mniejszości.⁷

Opisane wyżej doświadczenie z lat 1918-20, a także zdecydowany opór ludności meschetyńskiej wobec planów ich wynarodowienia, z pewnością też odegrały istotną rolę. Dowodem na istnienie jeszcze innej przyczyny deportacji jest list napisany 12 kwietnia 1944 roku przez komisarza spraw wewnętrznych Gruzjińskiej SRR Giorgi Karanadze, adresowany do Beri, w którym informuje, iż część ludności azerskiej i kurdyjskiej, chcąc uniknąć przymusowej kolektywizacji, bezprawnie opuściła swoje gospodarstwa i przyjechała do Tbilisi, powodując napięcia społeczne w mieście. W związku z zaistniałą sytuacją jeszcze w marcu deportowano 3240 osób do innych rejonów Gruzjińskiej SRR. Beria w końcu listopada 1944 roku podsumowując przeprowadzoną akcję deportacyjną z Gruzji, jako jej przesłanki wymienił związki przesiedlonej ludności z Turcją, nastroje emigracyjne, udział w ruchach powstańczych i szpiegostwo.⁸

24 lipca 1944 roku Beria skierował do Stalina list, w którym informował o konieczności deportowania 16 700 rodzin Turków meschetyńskich, Kurdów i Chemszynów (Ormianie-mahometanie) z 5 rejonów południowej Gruzji oraz kilku wiosek Sowieckiej Autonomicznej Republiki Adżarii, w celu poprawy sytuacji na odcinku południowej granicy Gruzjińskiej SRR. Beria zapewniał również Stalina, iż otrzymał pozytywne reakcje rządu Gruzjińskiej SRR na ten pomysł. 31 lipca Państwowy Komitet Obrony ZSRR przygotował specjalny, ściśle tajny dekret nr 6279, podpisany przez Stalina. Dekret zawierał decyzję o deportacji 86 tys. muzułmanów z Meschety do Kirgizji, Uzbekistanu i Kazachstanu. Na ich miejsce miało osiedlić się 7 tys. rodzin (32 tys. ludzi) z innych rejonów Gruzji,

⁵ Yunusov A., op. cit., s. 9.

⁶ Ciesielski S., Hryciuk G., Srebrakowski A., *Masowe deportacje radzieckie*, Toruń 2002, s. 413.

⁷ Conquest R., *Mordery narodów*, Warszawa 1987, s. 20.

⁸ Ciesielski S., Hryciuk G., Srebrakowski A., op. cit., s. 413-414.

głównie z Imeretii, Dolnej Raczy.⁹ 20 września Beria wydał rozkaz rozpoczynający bezpośrednie przygotowania do deportacji.¹⁰ 1 listopada 1944 r. wojsko rozpoczęło blokadę wszystkich 5 regionów Meschetii. Deportacja, zgodnie z założeniami rozpoczęła się 15 listopada, we wczesnych godzinach rannych. Ludność była informowana o przymusowym przesiedleniu i miała dwie godziny na spakowanie się i przygotowanie żywności na 3 dni podróży. W 1944 roku ogólnie deportowano 91 095 mieszkańców Meschetii. Ale ze względu na mężczyzn wracających z frontu deportacje kontynuowano jeszcze w 1945 r. Za ogólną liczbę osób deportowanych z południowej Gruzji uznaje się 95 669.

O prawach narodowości deportowanych przypomniano sobie dopiero po śmierci Stalina. 28 kwietnia 1956 r. Rada Najwyższa ZSRR uchwaliła dekret zwalniający Turków meschetyńskich z restrykcji związanych ze statusem narodu deportowanego.¹¹ Jednak w przeciwieństwie do przypadku Czeczenów, Inguszy, Karaczajów czy Kałmuków, którzy już w 1957 roku dostali pozwolenie na powrót na swoje ziemie, Turcy meschetyńscy, razem z Tatarami krymskimi oraz Niemcami Nadwołżańskimi wciąż czekali na pełną rehabilitację.¹² Ich problem polegał na tym, iż w momencie deportacji nie postawiono im żadnych jasnych zarzutów, z których mogliby być teraz oczyszczeni.

31 października 1957 r. kolejny dekret Rady Najwyższej ZSRR stwierdzał, iż osoby narodowości azerskiej, które zostały deportowane w 1944 roku z rejonów Achalczyckiego, Achalkalackiego, Adygejskiego, Aspindzkiego i Bogdanowskiego oraz z republiki Adżarskiej są zwolnione ze wszelkich wcześniejszych restrykcji i mogą osiedlać się w Azerbejdżanie. W dekrete zwracano uwagę na fakt, iż ziemie, z których ludność ta została deportowana w 1944 roku, obecnie są zamieszkane przez inną ludność (chrześcijańską), i że obecnie nie ma możliwości osiedlenia się deportowanych narodowości w Gruzji.¹³ Brak pozwolenia na powrót na wcześniej zajmowane ziemie narodowościom deportowanym w 1944 r. z Gruzjińskiej SRR tłumaczono istnieniem na terenach Meschetii specjalnej, strategicznej strefy przygranicznej, do której nawet ludność gruzińska musiała posiadać wizy. Innym powodem było ormiańskie osadnictwo na tych terenach, w związku z czym obawiano się zamieszek na tle etnicznym.

Wedle pierwszego po II wojnie światowej spisu powszechnego, pierwszego, w którym wzięto pod uwagę Turków meschetyńskich, zarejestrowanych było 35 tys.

---

⁹ Ethnic-Confessional Groups ..., op. cit., s. 42.

¹⁰ Ciesielski S., Hryciuk G., Srebrakowski A., op. cit., s.414.

¹¹ Sumbadze N., Issue of repatriation of muslim Meskhetians, Open society Institute, International Policy Fellowship, 2002, s. 7, <http://www.policy.hu/sumbadze/Osiresearc2.html> (wejście 30 maja 2012).

¹² Czerwonnaja S., op. cit., s. 4.

¹³ Sumbadze N., Issue of repatriation ..., op. cit., s. 8.

osób tej narodowości, z czego 21 tys. w Uzbekistanie, około 10 tys. w Kazachstanie, a pozostałe 4 tys. żyło w Rosji, Azerbejdżanie i Kirgizji. Oczywiście liczby te nie oddają całej prawdy, gdyż wielu Turków było zarejestrowanych jako Azerowie, Uzbegy, Kazachowie, czy Kirgizi.¹⁴

Ruch narodowy Turków meschetyńskich

Współczesny narodowy ruch Turków meschetyńskich rozpoczął swoje działania pod koniec lat 50. Już w tym czasie pojawiły się w jego łonie dwa odłamy. Pierwszy, zakładał, iż powinni oni uważać siebie za Meschetów, czyli Gruzinów-muzułmanów. Ich celem był powrót do Gruzji. Drugi, uznawał, iż najlepszym wyjściem dla Turków meschetyńskich jest zamieszkanie w Azerbejdżanie, gdyż kraj ten etnicznie, językowo i religijnie najbliższy jest tradycji meschetyńskiej. W późniejszych latach część aktywistów tego ruchu będzie nawoływała do emigracji do Turcji.¹⁵

W latach 1962-1989 Turcy meschetyńscy zorganizowali 10 kongresów. Stosunki między nimi a władzą sowiecką oparte były na lojalności i poszanowaniu konstytucji. Głównym instrumentem oddziaływania były petycje, listy i delegacje. Kreml nie podejmował jednak żadnych konkretnych działań w celu rozwiązania ich problemów. Wydaje się, że stanowili oni swoistą „kartę przetargową” w stosunkach pomiędzy Moskwą a Tbilisi. Turkom meschetyńskim nie pozwalano na powrót do Mescheti, dopóki Gruzja nie chciała deklарować niepodległości. Gdyby to uczyniła Turcy staliby się jej wewnętrznym problemem. Przez pokolenia Gruzini karmieni byli propagandą sowiecką zakładającą, iż powrót Turków Meschetyńskich automatycznie doprowadzi do wojny domowej. Z drugiej strony ZSRR prezentowało Gruzję jako państwo nacjonalistyczne, niewrażliwe na problemy mniejszości.¹⁶

Konferencja Turków meschetyńskich zorganizowana w 1990 roku powołała do życia organizację „Watan” (ojczyzna), który w 1997 r. stał się członkiem FUEN (Federal Union of European Nationalities). Jej członkowie uważają się za etnicznych Turków, a nie „zislamizowanych Gruzinów”. Domagają się uznania deportacji w 1944 roku za niesprawiedliwą i żądają oficjalnych przeprosin za nią od rządu w Tbilisi.¹⁷ „Watan” nie tylko walczy o prawo powrotu do Gruzji - wspiera interesy i broni praw Turków meschetyńskich rozsianych po całym terytorium Wspólnoty Niepodległych Państw.

Drugą ważną organizacją skupiającą Turków meschetyńskich jest Związek Deportowanych Gruzinińskich Muzułmanów – „Chsna” (po gruzińsku – wyzwolenie),

¹⁴ Yunusov, op. cit., s. 11.

¹⁵ Ibidem, s. 11.

¹⁶ Czervonnaja S., op. cit., s. 9.

¹⁷ Meskhetian Turks: Solution and Human Security, Forced Migration Project, Open Society Institute, s. 16, <http://www.osi.hu/fmp/html/meskpreface.html> (wejście 28 maja 2012),

założona w 1992 roku. W przeciwieństwie do „Watan”, „Chsna” nie jest organizacją o charakterze międzynarodowym i ogranicza się do działań związanych z powrotem do Gruzji. Wielu członków tej organizacji uważa siebie za etnicznych Gruzinów.

Współczesna sytuacja Turków meschetyńskich na terytorium WNP

Na początku 1989 r. centrum działań Turków meschetyńskich był Uzbekistan. Nie jest to zaskakujące gdyż, mieszkało ich tam około 106 tys. (51%).¹⁸ Latem 1989 r. w uzbeckiej Dolinie Fergańskiej rozpoczęły się pogromy, przede wszystkim ludności meschetyńskiej, ale także Ormian i Tatarów krymskich. W ciągu 17 dni (od 23 maja do 27 czerwca) duże grupy ludzi, prowadzone przez bandytów i chuliganów paliły, zabijały, torturowały i rabowały swoje ofiary całkowicie bezkarnie. Według dostępnych danych, które uważa się za stanowczo zaniżone, w czasie tych 17 dni zginęło 97 osób, rannych zostało ponad 1000, a 752 domy zostały spalone. W tym samym czasie w Moskwie odbywał się pierwszy Zjazd Deputowanych Ludowych, który miał symbolizować zmiany, reformy i nowy sposób patrzenia liderów politycznych na rzeczywistość. Nie podjęto żadnych działań, które mogłyby uspokoić sytuację w Uzbekistanie. Zareagowano dopiero, gdy pogromy osiągnęły już swoje apogeum.¹⁹

Do dziś niejasne są przyczyny i kulisy wydarzeń z 1989 roku. Wiadomo, iż Uzbegy byli niezwykle dobrze przygotowani do swoich działań, że ich akcja była starannie zaplanowana i skoordynowana. Jedną z przyczyn pogromów mógł być niezwykle entuzjastyczny stosunek elit Turków meschetyńskich wobec pierestrojki oraz ich duża aktywność w latach 1986-1988. Ze względu na fakt, iż Uzbekistan był największym ich skupiskiem w ZSRR, to właśnie tu uczyniono centrum spotkań i dyskusji, co poważnie niepokoiło lokalne władze, niechętne hasłom „przebudowy”. Władze te obawiały się, że inne mniejszości narodowe w Uzbekistanie zaczną domagać się swoich praw, obawiano się także tego, że sama uzbecka ludność zacznie dostrzegać potrzebę angażowania się w politykę. Pogromy zostały zaplanowane tak, aby odstraszyć ewentualnych „nacionalistów” przed działaniem.²⁰ Masakra w Dolinie Fergańskiej spowodowała ogromną emigrację ludności meschetyńskiej, której głównym kierunkiem była Rosja, dokąd administracyjnie skierowano około 50 tys. osób, głównie do Krasnodaru i innych ziem centralnej Rosji.

Według różnych źródeł obecnie w Kazachstanie żyje od 90 tys. do 140 tys. Turków meschetyńskich.²¹ Większość mieszka w południowej części kraju, w re-

---

¹⁸ Yunusov A., op. cit., s. 13.

¹⁹ Czerwonnaja S., op. cit. s. 5.

²⁰ Yunusov, op. cit., s. 14.

²¹ Według Pentikainen O., Trier T., *Between Integration and Resettlement: The Meskhetian Turks*, European Centre for Minority Issues, Working Paper no. 21/2001, s. s. 24, <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24->

gionie Szymkent oraz w Ałmaty. W 1944 roku do Kazachstanu z Gruzji deportowano ich około 28 tys. Ponad 17 tys. przybyło tam z Uzbekistanu po wydarzeniach w Dolinie Fergańskiej. Ludność meschetyńska obecnie pracuje głównie w rolnictwie, pewna część także w przemyśle budowlanym i energetycznym. Ich standard życia nie odbiega specjalnie od standardu przeciętnego Kazacha. Posiadają jednak słabą reprezentację polityczną we władzach kraju. Należy także zauważyć niski stopień asymilacji społeczności Turków meschetyńskich z resztą społeczeństwa (świadczą o tym np. bardzo mała liczba mieszanych małżeństw).²²

W Uzbekistanie natomiast żyje od 10 tys. do 20 tys. Turków meschetyńskich. Mimo, iż ich obecna sytuacja ekonomiczna jest dość stabilna, to wydarzenia z 1989 r. pozostawiły poczucie niepewności. Większość tych, którzy pozostali w Uzbekistanie zdecydowała się na asymilację kulturową. Zamiast podkreślać własną odmienność, przyjęli uzbecką kulturę, uzbecki lub rosyjski język. Wielu Turków meschetyńskich postrzega autorytarne rządy władz uzbeckich jako gwarantujące harmonię w stosunkach etnicznych oraz stabilność polityczną w kraju. W związku z silną asymilacją mobilizacja wspólnoty Turków meschetyńskich jest w Uzbekistanie niezwykle mała i nie mają oni jako grupa żadnego wpływu na polityczne życie kraju. Zamieszkują głównie tereny miejskie. Są dobrze zasymilowani, jednak napotyka trudności w migracjach wewnątrz kraju, jak i zagranicę.²³ Biurokracja państwowa mnoży bariery proceduralne i finansowe do otrzymywania przez Turków meschetyńskich obywatelstwa i paszportów. Mają także problemy ze sprzedażą lub kupnem nieruchomości i ziemi.²⁴

Jeśli chodzi o liczebność Turków meschetyńskich w Kirgizji to jest to niezwykle trudne do policzenia i brak jest zgodności w źródłach. Można przyjąć liczbę 25-30 tys. za pewne minimum. Populacja Turków meschetyńskich dzieli się na dwie grupy. Pierwsza to deportowani z Gruzji, ponad 11 tys. i ich potomkowie. Drugą grupę stanowią uciekinierzy z Uzbekistanu, według różnych szacunków mogło być ich nawet 12 tys. Większość z nich jest tu zarejestrowana jako Azerowie. Duża grupa zamieszkuje obszary wiejskie. Ich poziom życia jest stabilny i nie odbiega od poziomu życia statystycznego Kirgiza. Są dobrze zintegrowani ze społecznością lokalną.

W Federacji Rosyjskiej mieszka obecnie ok. 70 tys. Turków meschetyńskich, z czego około 50 tys. to uciekinierzy z Uzbekistanu. Największa liczba żyje w Kraju

a6a8c7060233&lng=en&id=19696 (wejście 29 maja 2012), w Kazachstanie żyje 90 000-150 000 Turków Meschetyńskich, według Blacklock D., Finding a Durable Solutions for the Meskhetians. A presentation of preliminary findings and a roundtable discussion with government and civil society actors in Georgia, European Centre for Minority Issues Report no 56, Tbilisi, August 2005, s. 7, <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=25902> (wejście 29 maja 2012) jest ich tam około 150 000.

²² Blacklock D., op.cit., s. 8.

²³ Pentikainen O., Trier T., op.cit., s. 24.

²⁴ Blacklock D., op.cit., s. 9.

Krasnodarskim – obecnie około 17 tys. Przed wydarzeniami w Dolinie Fergańskiej mieszkało ich tu około 2-3 tys. Dla nowych przybyszy nie przygotowano długofalowego programu pomagającego w integracji. Wręcz przeciwnie – społeczność Turków meschetyńskich mieszkająca w Krasnodarze każdego dnia spotyka się z dyskryminacją. Wielu z nich jest faktycznie bezpaństwowcami. Gdy przenoszono ich z Uzbekistanu nie przekraczali granicy żadnego państwa. Po rozpadzie Związku Radzieckiego stali się ofiarami absurdu biurokratycznego: byli obywatelami państwa, które już nie istniało, a nie byli w stanie uzyskać obywatelstwa ani uzbeckiego, ani rosyjskiego. Około 15 tys. Turków meschetyńskich w Krasnodarze nie ma uregulowanego statusu prawnego.²⁵ Oznacza to dla nich niemożność uzyskania paszportu, rejestrowania małżeństw, nabywania domów czy samochodów. Mają trudności z uzyskaniem wyższego wykształcenia, nie mogą zawierać umów o pracę na czas dłuższy niż 2 miesiące.²⁶ Są pozbawieni podstawowych praw cywilnych. Dodatkowym problemem są zezwolenia na pobyt czasowy, czyli tzw. „propiski”, które trzeba często odnawiać. Ważną rolę w procesie dyskryminacji ludności meschetyńskiej w Krasnodarze odgrywają lokalne media. Według ich relacji to właśnie ta mniejszość odpowiedzialna jest za większość problemów w regionie. W podobnym tonie wypowiadają się przedstawiciele lokalnych władz. Akceptację dla dyskryminacyjnych praktyk tłumaczą napięciem społeczno-ekonomicznym wywołanym ich przybyciem na te tereny. Problemy, z jakimi się borykają mają odstraszać innych przed migracją do Krasnodaru.²⁷

Azerbejdżan jest największym skupiskiem Turków meschetyńskich. Pierwsze migracje rozpoczęły się w 1958 roku, jako wynik dekretu Rady Najwyższej ZSRR z 31 października 1957 r., zezwalającego Meschetom zarejestrowanym jako Azerowie, na osiedlanie się w Azerbejdżanie. Szacuje się, że od 20-25 tys. Turków meschetyńskich osiedliło się na terytorium Azerbejdżanu w latach 1958-1962.²⁸ Kolejna fala migracyjna pojawiła się po wydarzeniach w dolinie Fergańskiej w 1989 r., gdy do Azerbejdżanu przybyło od 43-48 tys. uchodźców. Również po 1991 r., w wyniku wojny w Górnym Karabachu, polityki prezydenta Gamsachurdii w Gruzji oraz trudnej sytuacji w Rosji, do Azerbejdżanu przybyło ponad 5 tys. Turków meschetyńskich. Większość uciekinierów z doliny Fergańskiej osiedliła się w rejonach Saatli i Sabirabad, a także Kchahmaz, Beylagan i Baku. Obecnie społeczności meschetyńskie spotkać można w ponad 46 różnych rejonach Azerbejdżanu.²⁹ Mieszkają głównie na terenach wiejskich. Turcy meschetyńscy, którzy dotarli do Azerbejdżanu podczas pierwszej fali migracji (lata 1958-1970) są w najlepszej sytuacji ekonomicznej.

---

²⁵ Meskhetian Turks: Solution and Human Security, op.cit., s. 9-10.

²⁶ Sumbadze N., The Problem of Muslim population ..., op.cit., s. 4.

²⁷ Meskhetian Turks: Solution and Human Security, op.cit., s. 10.

²⁸ Ibidem, s. 12.

²⁹ Pentikainen O., Trier T., op. cit., s. 19.

Co prawda upadek Związku Radzieckiego spowodował kryzys ekonomiczny, który dotknął również i tę grupę, jednak późniejsi imigranci meschetyńscy znajdują się często w o wiele trudniejszej sytuacji finansowej i społecznej. Dodatkowym ciosem była hiperinflacja w latach 90. Obecnie wielu Turków meschetyńskich żyje na skraj ubóstwa. W ich interesie działają różne organizacje międzynarodowe, np. United Methodist Committee on Relief (UMCOR), Duńska Rada ds. Uchodźców, a także UNHCR. Pomoc oferuje im również lokalny oddział organizacji „Watan”.³⁰ Turcy meschetyńscy, którzy dotarli do Azerbejdżanu przed 1989 r. są w lepszej sytuacji również, jeśli chodzi o status prawny. Większość z tych, którzy wyjechali z Uzbekistanu po wydarzeniach w dolinie Fergańskiej, nie posiada obywatelstwa azerskiego, gdyż posiadają status uchodźców.³¹

Zagadnienie repatriacji Turków meschetyńskich w Gruzji

Część społeczności meschetyńskiej nigdy nie porzuciła planów powrotu do Gruzji. Nadzieję na możliwość osiedlenia się w Meschetii przyniosła pierestrojka w latach 80. Okazała się ona jednak kijem o dwóch końcach. Z jednej strony stworzyła możliwość repatriacji, z drugiej można ją obarczyć odpowiedzialnością za wybuch nastrojów nacjonalistycznych w Gruzji, który zaowocował nieprzychylną polityką wobec narodowości deportowanych (mimo wcześniejszych apeli gruzińskich dysydentów o przestrzeganie ich praw). Po rozpadzie Związku Radzieckiego i uzyskaniu przez Gruzję niepodległości władzę objął prezydent Zwiad Gamsachurdia. Podczas walk z separatystyczną Abchazją stosował politykę, która zamiast popierać repatriację, w rzeczywistości doprowadziła do niechęci społecznej dla idei powrotu narodów deportowanych.³² Gamsachurdia wprowadził do polityki ton nacjonalizmu, którego kwintesencją było główne hasło jego kampanii wyborczej „Gruzja dla Gruzinów”. Społeczeństwo reagowało na nie pozytywnie, jako że kojarzono je przede wszystkim z wydobyciem się spod kurateli Moskwy. Jednak prezydent wkrótce sprecyzował, co miał na myśli mówiąc: „Gruzja jest jednolitym, niepodległym państwem(...)”. Przedstawiciele innych narodów są zaledwie gośćmi na gruzińskiej ziemi, którym gospodarze w każdej chwili mogą wskazać drzwi.”³³

Po objęciu władzy przez Eduarda Szewardnadze pojawiła się realna szansa na uregulowanie prawne kwestii repatriacji. Na mocy dekretu rządowego z 15 listopada 1993 r. Turcy meschetyńscy, którzy przeżyli deportację z Gruzji w latach 1989-1991 otrzymywali status uchodźców, a także zasiłek i prawo darmowego transportu miejskiego. Jednak w 1998 roku przyjęto w Gruzji ustawę, zgodnie z którą termin „uchodźca” może być stosowany jedynie w odniesieniu do osób, dla których Gruzja

³⁰ Sumbadze N., *Issue of repatriation of Muslim Meskhetians*, op.cit., s. 16.

³¹ Meskhetian Turks: Solution and Human Security, op.cit., s. 12-13.

³² *Ibidem*, s. 21.

³³ Materski W., *Gruzja*, Warszawa 2000, s. 240-241.

nie jest miejscem pochodzenia.³⁴ Turcy meschetyńscy tracili, zatem swoje przywileje, a także status prawny i prawo do legalnego pobytu w Gruzji.

Wejście Gruzji do Rady Europy w 1999 r. było związane z przyjęciem przez nią kilku zobowiązań, a wśród nich zobowiązania do uchwalenia prawa pozwalającego na repatriację i integrację Turków meschetyńskich oraz stwarzającego im możliwość uzyskania obywatelstwa gruzińskiego. Na początku 2001 roku powstał projekt ustawy „O repatriacji osób deportowanych z Gruzji w latach 40. przez reżym sowiecki”. Zakłada ona, iż osoba ubiegająca się o repatriację w Gruzji powinna najpierw udać się do przedstawiciela Gruzji w kraju jej pobytu i przedłożyć mu dokumenty udowadniające fakt bycia ofiarą deportacji z Gruzji. Po otrzymaniu zgody na status repatrianta i przybyciu do Gruzji repatriant ma rok, aby przekonać się czy jest w stanie zintegrować się z nowym otoczeniem. Po roku może ubiegać się o obywatelstwo gruzińskie. Projekt był później krytykowany przez ekspertów prawnych, a także przez samych Turków meschetyńskich i zamiast być poprawiony, utkwiał na bardzo długo w ministerstwie sprawiedliwości.³⁵

Nowa ekipa rządząca w Gruzji od czasu tzw. Rewolucji róż też wydawała się być mało wrażliwa na kwestię Turków meschetyńskich. Podczas Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy w październiku 2004 r. w Tbilisi, przewodnicząca gruzińskiego parlamentu Nino Burdżandze powiedziała, iż postrzega kwestię repatriacji Turków meschetyńskich, którzy byli deportowani z Gruzji w 1944 r., za niemożliwą do rozwiązania. Zwróciła także uwagę na to, iż Gruzja musi zadbać o ponad 300 tys. uchodźców wewnętrznych, głównie uciekinierów z Abchazji.

Na kolejnym posiedzeniu Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy, w styczniu 2005 r. prezydent Mikheil Saakaszwili okazał się prowadzić tak samo wymijającą i uchylającą się od odpowiedzialności politykę wobec ludności meschetyńskiej, jak jego poprzednicy. „Mam wielką sympatię wobec Turków meschetyńskich. Uważam, że Ci ludzie przeżyli wiele cierpienia i wierzę, że Gruzja zrobi wszystko, co w jej mocy, aby uporządkować tę kwestię”.³⁶ Prezydent skrytykował Rosję za łamanie praw obywatelskich ludności meschetyńskiej, która żyje na jej terytorium (głównie w Krasnodarze). Podczas ostatecznego głosowania w tej sprawie dano Gruzji czas na zakończenie procesu repatriacji Turków meschetyńskich do 2011 roku.

W czerwcu 2007 r. Parlament Gruzji przyjął ustawę o repatriacji Turków meschetyńskich. Potencjalny repatriant musiał zwrócić się do najbliższego gruzińskiego konsulatu lub do Ministerstwa ds. Uchodźców i Przystosowania, do 31 grudnia 2008 r., co w zamyśle miało dać czas władzom na oszacowanie ilu tak naprawdę bę-

---

³⁴ Ethnic-Confessional Groups and Challenges to Civic Integration in Georgia, op. cit., s. 49.

³⁵ Ibidem, s. 50.

³⁶ Peuch J. Ch., Georgia: Leaders Remain Noncommittal On Meskhetian Repatriation Issue, serwis Radia Wolna Europa, <http://www.rferl.org/featuresarticle/2005/01/6d051931-26bd-4229-929e-545edc1a5eb3.html> (wejście 30 maja 2012)

dzie chętnych. Termin składania przedłużono najpierw do czerwca 2009 r., a później jeszcze raz do 1 stycznia 2010.³⁷ Według informacji Ministerstwa, do stycznia 2010 r. swoje aplikacje złożyło ponad 70 tys. osób.³⁸ Zgodnie z zapisami ustawy kandydaci muszą złożyć swój stary sowiecki paszport a także kilkanaście innych dokumentów, aby udowodnić, że są potomkami osób wysiedlonych z Gruzji w 1944 r. Następnie ich aplikacje rozpatrywane są przez specjalną komisję. Ustawa nie przewiduje też żadnej finansowej pomocy ze strony państwa gruzińskiego dla repatriantów.

Ustawa ma swoich krytyków, którzy uważają, że bez zapewnienia pomocy finansowej i dobrze przemyślanego i zaplanowanego programu integracyjnego cała akcja repatriacji stanie się ogromnym problemem zarówno dla repatriantów, jak i dla państwa gruzińskiego.³⁹ W ustawie brak określenia miejsca, gdzie mieliby zamieszkiwać repatrianci. Dodatkowo zarzuca się władzom brak zorganizowania wcześniejszej kampanii informacyjnej wśród obecnej populacji Samche-Dżawachetii.

Obecnie w Gruzji mieszka około 1 tys. (niektóre źródła podają liczbę zaledwie 650)⁴⁰ Turków meschetyńskich, z czego większość nie w samej Meschetii, a głównie w Imeretii i Samtretii. Nikt nie zna ich dokładnej liczby. Mieszkają przeważnie we własnych enklawach, wewnątrz gruzińskich wiosek. Często nie mają nawet kontaktu z gruzińską częścią i z samymi Gruzinami. Większość z przybyszy nie zna gruzińskiego. Dopiero ich dzieci uczą się tego języka w specjalnie dla nich zbudowanych szkołach. Sami Gruzini często nie wiedzą nawet o ich istnieniu.⁴¹

Najistotniejsze problemy dotyczące repatriacji Turków meschetyńskich w Gruzji podzielić można na trzy grupy: ekonomiczne, społeczne i dotyczące bezpieczeństwa. Gruzja po systemie sowieckim odziedziczyła zniszczoną i zdeformowaną gospodarkę. Dodatkowymi przeszkodami w rozwoju okazały się dążenia separatystyczne Abchazji i Południowej Osetii. Już w momencie przyjmowania ustawy o repatriacji Gruzja posiadała ok. 300 tys. uciekinierów z tych właśnie regionów. Po wojnie z Rosją w 2008 r. liczba ta wzrosła o kolejne 150 tys. Naturalnie nie należy dzielić repatriantów i uchodźców na ważniejszych i mniej ważnych, ale w pierwszej kolejności należy się zająć tymi, którzy już znajdują się na terytorium Gruzji. Republika

³⁷ Parliament Amends Law on Meskhetian Repatriation, "Civil Georgia", 17 czerwca 2009, <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=21252> (wejście 31 maja 2012).

³⁸ Rousseau R., Repatriation of Meskhetian Turks: An Issue to Be Handled with Care, "The Georgian Times", 14 grudnia 2009, <http://www.geotimes.ge/index.php?m=home&newsid=19590>, (wejście 31 maja 2012).

³⁹ Guluzade K., Tsiklauri M., Stalin's Last Victims Trickle Home to Georgia, "Institute Wars and Peace".

⁴⁰ Inasaridze L., Meskhetian Return Stirs Georgian Dissent, Institute for War and Peace, Reporting Caucasus Reporting Service CRS nr 163, 23.01.2003, <http://iwpr.net/report-news/meskhetian-return-stirs-georgian-dissent> (wejście 30 maja 2012).

⁴¹ Gertsmava N., Meskhetians Make a New Life in Georgia, Institute for War and Peace, Reporting Caucasus Reporting Service CRS nr 199, 09.10.2003, <http://iwpr.net/report-news/meskhetians-make-new-life-georgia> (wejście 30 maja 2012).

boryka się również z ogromnym bezrobociem, szczególnie w regionach wiejskich. Zakrojony na większą skalę powrót Turków meschetyńskich musiałby się, zatem wiązać ze zorganizowaną i systematyczną pomocą organizacji międzynarodowych, jak również z inicjatywami organizacji meschetyńskich.

Kolejne trudności związane są z nastawieniem społeczeństwa gruzińskiego do zagadnienia repatriacji Turków meschetyńskich, które jest raczej dość negatywne. Częściowo jest to skutek propagandy skierowanej przeciwko tej grupie w latach 70. i 80. Dziś trudno przełamać negatywne stereotypy. Większość obywateli Gruzji obawia się, iż przybycie do Gruzji Turków meschetyńskich naruszy równowagę ekonomiczną kraju. Są oni postrzegani jako konkurenci do pracy oraz świadczeń socjalnych. Istotną rolę ogrywają także nacjonalistyczne przesady bardzo rozpowszechnione w społeczeństwie. Nadal funkcjonują opowieści o prześladowaniach chrześcijan dokonywanych przez muzułmańską ludność Gruzji. Fakt deportacji Turków meschetyńskich jest pomijany w większości podręczników do historii.⁴² Głównie ludność ormiańska, ale nie tylko, obawia się turkizacji terenów Samche-Dżawacheti, powołując się na zawyżone dane dotyczące liczby Turków meschetyńskich oraz wskazując na wysoki wskaźnik urodzeń wśród społeczności muzułmańskich.

Ostatnia grupa czynników utrudniających proces repatriacji obejmuje kwestie związane z bezpieczeństwem. Obawy dotyczą możliwych konfliktów na tle etnicznym. Obecnie tereny Meschetii zamieszkane są głównie przez Ormian. Ludobójstwo Ormian w 1915 roku, a także wojna o Górny Karabach spowodowały, iż Turcy meschetyńscy są postrzegani jako wrogowie, a właściwie przyjaciele wrogów. Temu podejściu towarzyszą obawy o ziemię i domy należące wcześniej do Meschetów, a które teraz są własnością Ormian. Innym zagadnieniem związanym z bezpieczeństwem, jest fakt, iż rurociąg Baku-Tbilisi-Ceyhan oraz gazociąg Baku-Tbilisi-Erzurum, które mają kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa energetycznego kraju, przebiegają przez południowe tereny Gruzji, właśnie przez rejon Samche-Dżawachetii. Zrozumiałe jest, że Gruzji zależy na zapewnieniu maksimum stabilności na tym terenie.

* * *

Problem Turków meschetyńskich do dziś, mimo ustawy repatriacyjnej w Gruzji oraz działania wielu organizacji, zarówno zrzeszających Meschetów, jak i międzynarodowych, pozostaje nie rozwiązany. Gruzja nie posiada wystarczających środków, aby móc efektywnie przyjąć wszystkich chętnych do powrotu. Dochodzą to tego jeszcze obawy przed niepokojami społecznymi i napięciami etnicznymi. Z jednej strony Turcy meschetyńscy wycierpieli już tyle krzywd, że ich żądania związane z powrotem do ojczyzny wydają się naturalne i jak najbardziej uzasadnione. Z drugiej strony nadal młode, nowoczesne państwo gruzińskie po chaosie lat 90., dwóch

---

⁴² Inasaridze L., op. cit.

konfliktach polityczno-etnicznych oraz niedawnej przecież wojnie z Rosją, cały czas buduje nowoczesną gospodarkę i nadal boryka się przy tym z ogromnymi problemami. Jak zadośćuczynić tragedii tysięcy ludzi wygnanych ze swojej ojczyzny? Jak uczynić ich dzisiejszą, w większości wypadków, bardzo trudną rzeczywistość, trochę łatwiejszą? Jak na razie pytania te pozostają bez wyraźnej odpowiedzi.

Aleksandra Gryźlak – doktorantka na Wydziale Orientalistycznym UW, pracownik Studium Europy Wschodniej UW, zajmuje się historią najnowszej Gruzji, w szczególności działalnością ruchów dysydenckich w latach 70. i 80. XX w.

Meskhethian Turks – History and Contemporaneity in Georgia and other Post-Soviet States

Aleksandra Gryźlak

After the collapse of the Soviet Union in 1991, all the consequences of the unjust ethnic policy of the communist authorities emerged almost instantly. One of the most moving stories is the one concerning the fate of nationalities deported by Stalin to Central Asia in 1944. Among them are the Meskhethian Turks – lesser known victims of not only deportations from Georgia, but also of the massacre in Uzbekistan in 1989. The goal of the article is to present the history of this nationality and the struggle of a group of them to return to their motherland. It also highlights the present situation of the Meskhethian Turks in several countries of the former Soviet Union. Before the deportation, the Meskhethians resided on the territory of South Georgia – Meskhethia – presently the Samckhe-Javakheti region. The national movement of the Meskhethian Turks began in the early 20th century and developed very dynamically. The fall of the Russian Empire and the shift of power towards the Bolsheviks made Meskhethia the object of rivalry between Georgia, Turkey and Armenia. In December 1917, the Muslims living in the region decided to create a

Турки-месхетинцы – история и современность в Грузии и в других постсоветских государствах

Александра Грызляк

После распада Советского Союза в 1991 году сразу же проявились последствия несправедливой политики коммунистической власти. Одна из самых острых тем истории касается судеб народов, депортированных Сталиным в 1944 году в Среднюю Азию. В частности, к ним относятся: крымские татары, чеченцы, кабардино-балкарцы и многие другие. Эта статья посвящается туркам-месхетинцам, которые были не только жертвами депортации в 1944 году из Грузии, но и погромов в Узбекистане в 1989 году. Цель этой статьи заключается в представлении истории турок-месхетинцев, а также в описании того, как некоторые из них изо всех сил пытались и пытаются вернуться на родину. В ней также представлена нынешняя ситуация турок-месхетинцев, проживающих в разных странах СНГ.

До депортации месхетинцы заселяли район южной Грузии – Месхетию, нынешнюю Самцхе-Джавахетию. Национальное движение турок-месхетинцев родилось

separate administrative unit. According to the Treaty of Brest-Litovsk, signed on 3 March 1918, between Russia and the Central Powers, the population of the region was supposed to decide for themselves about the future of the territory. In the following local elections they declared their wish to become a part of Turkey. Georgia, Armenia and Russia refused to recognize the outcome of these elections.

In February 1921, a new Soviet era began in the history of this nationality. In the period between 1928 and 1937, almost all Muslims from Meskhetia with higher education were arrested. An overwhelming majority of them were sent to various labor camps within the vast apparatus of the Gulags in 1937-1938, never to be seen or heard from again. In 1944, within the framework of Stalin's mass deportations, over 95 000 Meskhetian Turks were displaced to the territories of Central Asia. Only after the death of Stalin was the notion of their rights brought back into the public eye.

The contemporary national movement of the Meskhetian Turks began its activity in the late 1950s. Its fundamental goal was their complete rehabilitation and return to Georgia. The cruel irony was that at the moment of deportation they were not charged with any concrete allegations that they could then be exonerated of. In the second half of the 1950s, they were allowed to settle in different regions of the USSR, apart from Georgia.

In the summer of 1989 massacres began, mostly directed against the Meskhetians. Even today the background

в двадцатом веке и быстро стало нарастать. Падение Российской империи и захват власти большевиками привели к тому, что Месхетия стала предметом соперничества между Грузией, Турцией и Арменией.

В соответствии с подписанным 3 марта 1918 года Брестским мирным договором между Россией, Германией и Турцией, население этого региона должно было само принять решение о своем будущем. По результатам выборов месхетинцы высказались за подключение к Турции. Однако Грузия, Армения и Россия отказались признать результаты выборов.

В феврале 1921 года началась новая советская эпоха в истории этого народа. В 1928-1937 годах почти все мусульмане Месхетии, имеющие высшее образование, были арестованы, большинство из них были убиты в период с 1937 по 1938 год в различных концлагерях. В 1944 году в рамках массовой депортации более 95 тысяч турок-месхетинцев были высланы в Центральную Азию. Об их правах вспомнили только после смерти Сталина.

Современное национальное движение турок-месхетинцев началось в конце 50-х годов. Его основной целью было завершить репатриацию. Их проблема заключалась в том, что во время депортации им не были представлены четкие обвинения, от которых они могли бы быть оправданы. Во второй половине 50-х годов им было разрешено поселиться в других регионах Советского Союза, за исключением Грузии.

of these events remains unclear at best. They caused an immense emigration of victims to different parts of the USSR, mostly to Russia.

Further in the article the author presents the situation of the Meskhetian Turks in several countries of the former USSR such as: Kazakhstan, Uzbekistan, Kirgizstan, Azerbaijan, the Russian Federation and particularly, Georgia.

In Georgia, the issue of the eventual repatriation of the Meskhetian Turks remains unregulated. Only when Georgia joined the Council of Europe in 1999, did it commit to adopting a law allowing for the repatriation and integration of Meskhetians with the possibility of obtaining Georgian citizenship. In 2007, the parliament of Georgia passed a bill providing for the return of Meskhetian Turks to their country of origin. This bill has both its supporters and detractors. The bill is mostly criticized for its lack of a guarantee of financial assistance for repatriates, the lack of a well-planned integration program and an inadequate information campaign amongst the inhabitants of Georgia, especially in the Samckhe-Javakheti region.

The most significant problems concerning the repatriation of the Meskhetian Turks in Georgia are: the poor economic situation in the country tied to massive unemployment, a low level of social acceptance for the idea of repatriation and fear of the eventual ethnic conflicts.

At the end of the article the author states that it is extremely difficult to accommodate the right of the Meskhetian community to return to their homeland

Летом 1989 года в Ферганской долине Узбекистана начались погромы турок-месхетинцев, а также армян и крымских татар. До сих пор причины событий 1989 года остаются неясными. Однако они вызвали огромный наплыв эмиграции – жертв погромов – в другие регионы СССР, в основном в Россию.

Далее в статье автор представляет ситуацию турок-месхетинцев в разных странах бывшего Советского Союза: в Казахстане, Узбекистане, Кыргызстане, России, Азербайджане и Грузии.

В Грузии в течение длительного времени вопрос о возможной репатриации турок-месхетинцев оставался неурегулированным. Только войдя в Совет Европы в 1999 году, Грузия дала обязательство принять закон о репатриации и интеграции с возможностью получения гражданства Грузии. В 2007 году парламент Грузии принял закон, который позволяет туркам-месхетинцам обратно вернуться на родину. Данный закон имеет как сторонников, так и критиков. Закон обвиняется в том, что он не дает никакой гарантии финансовой помощи репатриантам, хорошо продуманных и планируемых программ интеграции и информационной кампании среди населения Грузии, в частности региона Самцхе-Джавакети.

Наиболее важные проблемы, связанные с репатриацией турок-месхетинцев в Грузии, включают в себя: плохую экономическую ситуацию в стране и очень высокий

to a dignified life bearing in mind the serious internal problems of present day Georgia and its inhabitants. The problem of the Meskhetian Turks, up until now – in spite of the repatriation bill in Georgia and the activity of numerous institutions and organizations – remains unsolved.

уровень безработицы, низкий уровень общественного признания идеи репатриации и страх возможных этнических конфликтов.

Наконец, автор задается важными вопросами и приходит к выводу о том, что трудно согласовать с одной стороны права турок-месхетинцев вернуться на родину и жить достойной жизнью с внутренними проблемами современной Грузии и ее населения. Несмотря на закон репатриации в Грузии, а также деятельность многих международных и месхетских организаций, проблема турок-месхетинцев по сей день остается нерешенной.

